УДК 81.276. 6:796.71.
DOI https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.48-1.2

Біленко Т. Г.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українознавства та загальної мовної підготовки
Національного університету «Запорізька політехніка»

СПЕЦИФІКА АВТОСПОРТИВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ФОРМУЛИ-1)

Анотація. Вивчення різноманітних об'єктів, понять і процесів автоспорту, до яких належать і змагання «Формула-1», привертає увагу лінгвістів через словотвірні особливості, специфіку функціонування, прагматичне навантаження тощо. На процеси формування автомобільного термінологічного простору впливає мовна ситуація, оскільки в називанні компонентів спортивних автозмагань відображена людська діяльність, через зміст автотермінів проступають морально-етичні принципи суспільства, розширення масштабів науково-технічної інформації. У сучасній українській мові вже склалася багата й розгалужена система транспортної термінології, їх кількість постійно зростає. Це зумовлено якісно новою економічною ситуацією в Україні. Сьогодні ці терміни становлять особливий інтерес.

Сучасна комунікація – складне структуроване явище, яке забезпечує адекватне взаєморозуміння й досягнення мети спілкування суб'єктів мовлення, складником якого є мовні одиниці автоспортивної термінології як результат спортивних змагань та розвитку автобудування. Велике значення науки й техніки в житті сучасного суспільства стає причиною збільшення обсягів наукової інформації, яка відображає розвиток і стан певної науки чи техніки.

У статті розглянута автоспортивна термінологія змагань «Формула-1» як різновид спеціальної лексики, якій притаманні і значеннєва вузькість, і вичерпна сигніфікативна глибина; здійснена семантична класифікація термінів; визначена структура термінологічного поля автомобільної термінолексики та засоби його репрезентування на українському мовному ґрунті. Саме завдяки таким ознакам спеціальних лексем можна ефективно й раціонально використовувати мову як засіб, за допомогою якого формуються, закріплюються та передаються людські знання. Висвітлення лінгвістичних аспектів формування та функціонування автотермінології сприятиме глибшому розумінню функціонування української наукової мови в цілому.

Ключові слова: автоспортивна термінологія, семантичні особливості, автоперегони, номінація, міжнародний спортивний рух, наукова інформація.

Постановка завдання. Міжнародний спортивний рух «Формула-1» зародився на початку минулого століття і за останні сто років набув серйозного розвитку. У наші дні мільйони людей у всьому світі стежать за різними спортивними змаганнями по телевізору та в Інтернеті. Щорічно тисячі спортивних фанатів відвідують спортивні події в різних країнах світу. На території нашої країни так само відбувається все більше і більше автозмагань різного масштабу, у підготовці та проведенні яких задіяні тисячі волонтерів. Із початку 90-х років телебачення стало транслювати безліч міжнародних спортивних змагань, раніше не відомих вітчизняній публіці і таких, що оперують своєю особливою термінологією. Одними з найпопулярніших змагань стали світові автогоночні чемпіонати, етапи яких в останні роки проводяться і в Україні. Разом із новим типом змагань суспільство зіштовхнулося і з новими поняттями, у результаті чого особливої актуальності набула проблема правильного перекладу і трактування автоспортивної термінології, що становить особливий пласт лексики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж півстоліття увагу лінгвістів привертають не тільки питання уніфікації термінологічних одиниць (словники, довідники), а й динаміка становлення терміносистем та сфера їх функціонування (спеціальна література, ЗМІ, мова професіоналів). Отож, як не можна вивчити лексику загальнолітературної мови тільки за словниками, так і не можна вивчити термінологію, представлену в одному лексикографічному жанрі. Саме тому на сучасному етапі збільшується інтерес до розгляду галузевих термінологій, які обслуговують спеціальні корпоративні сфери. Таке становище зумовлене кількома факторами: досить активним розвитком національної матеріальної бази, тобто автоспортивної структури, призначеної для внутрішніх змагань (будівництво автодромів); збільшенням кількості міжнародних автоспортивних заходів, що проводяться в Україні: Гран-Прі «Формула-1», змагання Світової серії Рено («WSR»). З огляду на це, виникла нагальна потреба у вивченні структури автоспортивної термінології на рівні її лексичної системи, зокрема термінологічної, а також механізму мовної репрезентації текстів у ЗМІ, зокрема в жанрі спортивного телекоментаря. Незважаючи на актуальність цієї теми, багато проблем залишаються ще не достатньо розв'язаними. Це пояснюється тим, що формуванням термінології вузькоспеціальних сфер діяльності людини займаються фахівці відповідного профілю, які не розглядають терміни з мовознавчих позицій. Так, серед робіт останніх двох десятиліть можна вказати лише на кілька досліджень, присвячених вивченню продуктивних шляхів творення термінологічних одиниць автомобілебудування (Н. Нікуліна) [1]; побіжно згадує багатозначні термінологічні одиниці автомобілізму російської терміносистеми у своїх статтях Т. Мішина, однак дослідження термінології автогонок в українському мовознавстві немає. Отож, актуальність нашої роботи зумовлена тим, що автоспортивні змагання світового масштабу все більше висвітлюються в засобах масової інформації, з року в рік усе більша кількість людей нашої країни починають цікавитися автоспортом. Правильне тлумачення термінології цього виду спорту стає важливим у розумінні процесів, що відбуваються як під час підготовки, так і під час самих змагань, їх проведенні та висвітленні в ЗМІ.

Метою статті є виявлення семантичних особливостей технічних термінів у світових автогоночних змаганнях.

Для досягнення цієї мети потрібно виконати низку конкретних завдань:

– дослідити різні аспекти функціонування технічних термінів;

– простежити семантичні процеси, які відбуваються в автоспортивній термінологічній лексиці за певної мовної ситуації.

Об'єктом дослідження є автоспортивна термінологія Формули-1.

Виклад основного матеріалу. У технічному плані вироблені в Радянському Союзі спортивні автомобілі поступалися європейським. Багато ідей і нові вдосконалення автомобілів запозичувалися вітчизняними конструкторами. Тому найчастіше технічні найменування переходили з іноземних мов країн-винахідників чи розробників нових автомобілів у лексику кільцевих автогонок. Так, наприклад, за 2012 рік в українській термінології з'явилися такі терміноодиниці, як *DRS-повітропровід, подвійна пасивна DRS і вихлопна система з ефектом Коанда*, що прийшли до нас зі світу Формули-1. Часом відбувається й зворотний процес, коли заборона тих чи інших пристроїв як таких не відповідає технічним вимогам. Це призводить до зниження кількісного вживання деяких термінолексем. Багато з них стають свого роду історизмами і трапляються тільки в статтях, що описують хроніку автоспортивних змагань. Таким чином, за декілька років вони втрачають свою актуальність, як-от терміни *кероване переднє антикрило*, *реактивний демпфер* (цей пристрій так і залишився ідеєю, не зовсім реалізованою на практиці) майже зникли з ужитку. До цієї групи також належать терміни *активна підвіска, демпфер мас, середнє антикрило, колісні ковпаки*, а також професійні жаргонізми *вежі-близнюки, канделябри* та ін. Є яскраві приклади знову актуалізованих одиниць. Так, термін *слик* після повернення зазначеного типу шин у Формулу-1 знову перейшов до активного запасу лексики людей, які займаються зазначеним видом змагань.

Загалом, термінологія формули тісно пов'язана з іншими типами перегонів. Нами виокремлено три значеннєві групи, що виникли саме під час підготовки та проведення Формули-1 та згодом поширилися на інші сфери автоперегонів.

Перша група об'єднує терміни на позначення окремих елементів траси, напр.: *алея перемоги* (англ. Victory Lane) – зона всередині трекової траси, де зупиняється переможець гонки після фінішу і де проводиться його вшанування; *апекс* (англ. Apex) – точка гоночної траєкторії, найближча до внутрішнього боку повороту; *бокси* – приміщення на гоночній трасі, відведені для роботи з автомобілем під час тренувань, випробувань та гонок. У боксах проводиться підготовка машини до виїзду на трасу, включаючи оперативний контроль її параметрів, налаштування підвіски, елементів аеродинаміки тощо, а також проведення ремонтних робіт, можливих у польових умовах; *віраж* (жарг. «банкінг», «бенкінг» та ін.) – нахил траси всередину повороту; що підвищує швидкість на повороті; *грув* (англ. Groove) – 1) те саме, що псевдослік; 2) в Америці так називається найджена траєкторія, покрита відпрацьованою гумою з покришок, завдяки якій зчеплення з трасою підвищується; *закритий парк* (фр. Parc fermé) – спеціально відведене місце на автодромі, де діє особливий режим роботи з гоночними автомобілями, що виключає їх обслуговування, за винятком особливо зумовлених випадків і процедур; *піт-уолл* (англ. Pit wall) – стіна або огорожа, що відділяє піт-лейн від гоночної траси; *стартова пряма* – 1) пряма ділянка траси від старту і до першого повороту. У кільцевих гонках стартова пряма збігається з фінішною, її називають «пряма «старт-фініш»; 2) некоректна, але поширена назва стартової риски; *стартова риса* (або стартова лінія, англ. Start line) – риса поперек траси, з якої дається старт гонки. Якщо старт дається з місця, то володар поул-позиції розташовується впритул до межі; *стартове поле* (також *стартова решітка*, англ. Starting grid) – 1) майданчик на стартовій прямій, де гонщики вишиковуються перед стартом із місця. Порядок місць на стартовому полі визначається за результатами кваліфікації (або за результатами попередніх гонок). Конфігурація стартового поля визначається регламентом різних гоночних серій і технічними можливостями автодрому. Як правило, учасники автомобільних гонок шикуються у дві колони; *фінішна пряма* – 1) пряма ділянка траси між останнім поворотом і фінішем. У кільцевих гонках фінішна пряма збігається зі стартовою; 2) некоректна, але поширена назва фінішної межі; *фінішна межа* – межа поперек траси, яку треба перетнути, щоб закінчити коло і/або гонку. Автомобіль уважається таким, що фінішував, коли він перетинає межу своєю передньою частиною; *шикана* – послідовність вузьких поворотів малого радіуса, що звиваються. Це використовується для навмисного уповільнення автомобілів; *шпілька* – різкий поворот малого радіуса, менше 180 і більше 90 градусів, що роз'єднує дві прямі [2].

До другої групи належать терміни на позначення елементів автомобіля, напр.: *болід* – гіперболізоване визначення гоночного автомобіля, введене журналістами з асоціації, що позначає розпечене небесне тіло (метеор, болід), який стрімко розтинає небосхил і зникає за горизонтом; *шасі* (фр. Châssis) – зібраний комплект агрегатів трансмісії, агрегатів ходової частини та механізмів управління; *спойлер* – в автомобілі це спеціальний елемент (або набір елементів), що змінює аеродинамічні властивості кузова автомобіля, перенаправляючи повітряні потоки з метою зменшення аеродинамічного опору автомобіля, збільшення притискної сили, боротьби із забрудненням кузова автомобіля. Може бути розташований як у задній частині автомобіля, так і на бампері та бічних звисах; автомобільний дифузор – це елемент аеродинамічної системи автомобіля, який установлюється в задній та передній частинах автомобіля. У більшості випадків дифузори виготовляють із карбону із трьома або чотирма ребрами. Такий дифузор дозволяє підвищити притискну силу автомобіля, не впливаючи суттєво на його вагу [2]. Хоча терміни стосуються безпосередньо будови автотранспортних засобів, особливостей їх експлуатації, технічного обслуговування агрегатів і вузлів автомобіля, під час побудови автомобільної спеціально-технічної терміносполуки часто використовуються терміни, що відбивають загальнотехнічні поняття, напр.: *сліки* (англ. Slicks) – абсолютно гладкі шини, які не мають ні канавок, ні інших елементів, що зменшують місце контакту з трасою; *кокпіт* (англ. Cockpit) – відкрита кабіна гоночного автомобіля, у яку гонщик залазить зверху [2].

До третьої групи належать терміни, що позначають тактичні прийоми, напр.: *паровоз* (англ. Train) – неофіційна назва ситуації в гонці, коли гонщик через ту чи іншу причини їде трасою повільніше розташованих за ним у класифікації машин, які його наздоганяють, але через різні причини (оборонні маневри лідера паровоза, недостатню різницю в швидкості або характеристики траси) обігнати не можуть та змушені дотримуватися його темпу; *бамп-драфтинг* – прийом, який використовується в гонках на треках, під час знаходження в сліпстримі пілот б'є бампером гонщика, що йде попереду, з метою надання йому додаткового прискорювального моменту, у результаті чого обидві

машини їдуть швидше; *сліпстрим* (англ. Slipstream буквально «слизький струмінь») – їзда безпосередньо за іншим автомобілем у завихреній зоні. Опір повітря зменшується як для автомобіля, що їде позаду, так і (меншою мірою) для автомобіля, що їде попереду. *Сліпстрим* – важлива частина тактики в гонках трековими трасами, оскільки дозволяє заощадити пальне та віддягнути піт-стоп або розігнатися і здійснити обгін. Недолік їзди в *сліпстримі* – сильна недостатня повороткість, а також знижене повітряне охолодження двигуна для того, хто йде позаду [2].

До окремої групи можна зарахувати лексеми на позначення ролі людей у перегонах, напр.: *джентльмен-драйвер* – непрофесійний водій, який оплачує свою участь у гонках і бере участь у них для задоволення (часто у власній команді та на власній машині); *маршали* – обслуговувальний персонал гонки. До їх завдання входить сигналізація пілотам за допомогою попереджувальних прапорців під час евакуації, коли розбилася машина, забезпечення чистоти траси й безпеки. Як правило, бригада маршалів обслуговує всі гонки на окремій трасі, а не всі траси серії. *Споттер* – у гонках на трекових трасах сидить на трибуні спостерігачем. Його завдання – повідомляти гонщику шлях маневрування в трафіку. *Тест-пілот, третій пілот* – гонщик, який входить до складу команди, але не бере участі в гонках. Його основним обов'язком є випробування машини на тестових заїздах. Тест-пілотами часто є молоді гонщики, які претендують на майбутній перехід в основний склад. «*Третій пілот*» відрізняється від звичайного тест-пілота тим, що бере участь у тренувальних заїздах перед гонкою і повинен бути готовий замінити гонщика основного складу в разі травми. *Крю-чиф* (англ. Crew-chief) – керівник бригади, який обслуговує одну машину. Об'єднує в собі функції шеф-механіка та гоночного інженера, відповідає за всі аспекти підготовки машини до гонки і в самій гонці [2].

У системі автоспортивної лексики Формули-1 зафіксовані терміни для називання етапів автогонок, напр.: *моноклáс* – етап автогонок, у якому дозволені автомобілі тільки однієї певної специфікації, як правило, одного виробника. До таких належать, наприклад, А1 Гран-прі або Формула Рос. *Прогрівальне коло* – у кваліфікації і гонці коло, яке гонщик долає в порівняно повільному темпі, намагаючись нагріти гуму шин до оптимальної температури. У разі, коли після прогрівального кола треба відразу йти на бойове, його значення полягає і в розгоні на фінішній прямій, щоб почати бойове коло максимально швидко [2].

Під час автогонки на Формулі-1 важливу роль відіграє її організація, проведення та дотримання вимог. Засоби контролю учасників працюють як засоби безпеки та становлять логічний контроль, який дозволяє чесно визначити переможця. На їх позначення існує така група термінів: *стоп-енд-гоу* (англ. Stop-and-go – «зупинись-і-їдь») – штраф, яким гонщик карається за порушення правил. Пілот заїжджає у свої бокси для зупинки там (на час, визначений під час штрафування порушника (від нуля секунд до декількох хвилин)) і продовжує рух. Під час зупинки з автомобілем не можна робити жодних робіт. У Формулі-1 він накладається за зрізання поворотів, навмисні зіткнення та інші грубі порушення правил. Також називається *«штрафна зупинка»; коушн* (англ. Caution) – транскрипція англійського терміна, що означає фазу гонки на трекових трасах, коли над всією трасою викидаються жовті прапори і на трасу виїжджає автомобіль безпеки. Після збору пелетона працівники траси можуть приступити до аварійно-рятувальних робіт та приведення траси в порядок, після чого слід зробити рестарт; *проїзд по піт-лейн* (англ. Drive-through) – один зі штрафів, яким карається гонщик за порушення правил. Сенс його в тому, що гонщик проїжджає через піт-лейн з обмеженням швидкості, прийнятим у цій гоночній серії. У Формулі-1 дається за перетин білої лінії на піт-лейн і за перевищення швидкості на піт-лейн. Також *льодяник* (англ. Lollipop) – табличка, якою механіки на піт-стопі віддають команди гонщику; названа так через свій зовнішній вигляд, за аналогією з цукеркою на паличці. *Лакі дог* (англ. Lucky dog) – правило NASCAR, за яким пілот, перший із тих, що відстають на коло, під час режиму жовтих прапорів може обігнати пейс-кар і стати у хвості пелетона, відіграючи таким чином відставання в коло, але не набуваючи позиції [2].

Окрім цих груп, є також терміни, що відповідають за роль людей у перегонах, способи початку перегонів, різноманітні спецавтомобілі, напр.*: пейс-кар* (англ. Pace car), або автомобіль темпу – спеціальний автомобіль, який виїжджає на гоночну трасу в екстрених випадках для того, щоб знизити швидкість пелетона. Це відбувається у разі аварії одного з автомобілів, коли потрібен час, щоб прибрати небезпечні уламки з траси. Під час присутності на трасі машини безпеки пілоти не мають права обганяти ні один одного, ні пейс-кар (за винятком спеціально визначених у правилах випадків), тому змушені дотримуватися порівняно повільного темпу останнього [2]. Через те, що ці групи є спільними для автоперегонів у цілому, ми не акцентуватимемо на них нашу увагу.

Висновки. Отже, національна автомобільна термінологія Формули-1 входить до системи сучасної української мови як одна з її підсистем, підпадаючи під усі загальномовні впливи і тенденції, хоча й має певні ознаки автономності. Тому можна констатувати складну єдність постійності автомобільних термінів і прагнення термінологів удосконалити номінацію відповідно до вимог часу.

Література:

1. Нікуліна Н.В. Становлення сучасної української термінологічної системи автомобілебудування та ремонту транспортних засобів: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Харківський національний університет імені Г.С. Сковороди. Харків, 2004. 255 арк.
2. Словарь терминов на официальном сайте Формулы-1 (2016). URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/ Словарь_автогоночных_терминов [Дата останнього доступу 26.06.2019].

Bilenko T. The peculiarities of racing car terminology in sporting activity (Formula 1)

Summary. The study of various objects, concepts, processes of motorsport, including Formula 1 competitions, attracts the attention of linguists because of their word-forming features, specifics of functioning, pragmatic load, etc. The processes of formation of automobile terminological space are influenced by the language situation, because the naming of the components of sports car competitions reflects human activity, the content of car terms reveals moral and ethical principles of society, expanding the scale of scientific and technical information. The modern Ukrainian language has already developed a rich and extensive system of transport terminology, their number is constantly growing. This is due to a qualitatively new economic situation in Ukraine. Today, these terms are of particular interest.

Modern communication is a complex structured phenomenon that provides adequate mutual understanding and achievement

of the goal of communication of broadcasters, a component of which are the language units of motorsport terminology as a result of sports competitions and the development of motoring. The great importance of science and technology in the life of modern society is the reason for the increase in scientific information. The great importance of science and technology in the life of modern society is the reason for the increase in the amount of scientific information that reflects the development and state of a particular science or technology.

The article considers motorsport terminology of competitions (Formula-1) as a kind of special vocabulary, which is characterized by both semantic narrowness and exhaustive depth, semantic classification of terms, structure of terminological field of automotive terminology and means of its representation in Ukrainian. It is thanks to such features of special tokens that language can be used effectively and rationally as a means by which human knowledge is formed, consolidated and transmitted. Coverage of the linguistic aspects of the formation and functioning of autotherminology will contribute to a deeper understanding of the functioning of the Ukrainian scientific language in general.

Key words: motorsport terminology, semantic features, nomination, international sporting activity, scientific information.